

مطالعه رابطه میزان مسئولیت پذیری با گرایش به قانون گریزی در میان دانش آموزان

پسر دوره دوم مقطع متوسطه شهر میاندوآب

آرمین عبدالله زاده^۱، توحید پورفریدون^۲، حجت اسدی شاه آباد، رضا روشن شورجه^۴

^۱ وزارت آموزش و پرورش، میاندوآب arminabdollahzadeh1393@gmail.com

^۲ وزارت آموزش و پرورش، میاندوآب tohidpourfridoun@gmail.com

^۳ وزارت آموزش و پرورش، میاندوآب hojjatasadi71@gmail.com

^۴ وزارت آموزش و پرورش، کشاورز roshanreza356@gmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر مطالعه ی رابطه میزان مسئولیت پذیری با قانون گریزی در میان دانش آموزان پسر دوره دوم مقطع متوسطه شهر میاندوآب می باشد. جامعه آماری تحقیق، دانش آموزان پسر دوره دوم مقطع متوسطه ی شهر میاندوآب که تعداد آن ۵۱۰۰ نفر می باشد. روش تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی است. روش نمونه گیری، خوشه ای دو مرحله ای و حجم نمونه در این تحقیق ۳۸۰ نفر دانش آموز، قلمرو مکانی شهر میاندوآب و قلمرو زمانی سال ۱۳۹۹ می باشد. گردآوری داده ها به وسیله پرسشنامه های محقق ساخته انجام شده است. ضریب پایایی پرسشنامه مسئولیت پذیری (مسئولیت پذیری دینی = ۰/۷۰۳، مسئولیت پذیری اجتماعی = ۰/۷۲۹، مسئولیت پذیری فرهنگی = ۰/۶۹۰، مسئولیت پذیری مدنی = ۰/۷۰۰، مسئولیت پذیری سیاسی = ۰/۸۳۳، مسئولیت پذیری زیست محیطی = ۰/۷۸۹) و پرسشنامه قانون گریزی ۰/۸۸۲ می باشد. روش تجزیه و تحلیل داده ها آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن می باشد. عمده ترین نتایج تحقیق اینکه، بین مسئولیت پذیری دینی، اجتماعی، مدنی و زیست محیطی با قانون گریزی رابطه معکوس و معنی دار وجود دارد و بین مسئولیت پذیری فرهنگی و سیاسی دانش آموان با قانون گریزی رابطه معنادار وجود ندارد.

واژه های کلیدی: قانون گریزی، مسئولیت پذیری دینی، مسئولیت پذیری اجتماعی، مسئولیت پذیری مدنی، مسئولیت پذیری زیست محیطی

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی و مدنی الطبع است خواسته هایش تنها از طریق جامعه تامین می شود. او به جهت نیازهایش ناگزیر از زندگی در کنار دیگران و داشتن ارتباط با آنهاست و برای تنظیم این روابط و ارتباطات و تعیین حدود و مرزهای آن به نحوی که منافع و مصالح افراد در برابر یکدیگر تامین شود، نیازمند به وجود قواعد و موازینی موسوم به «قانون» می باشد. به دیگر سخن، قانون حیثیت و شرف و ناموس اجتماعی یک جامعه است، قانون به زندگی اجتماعی انسان معنی می دهد و زندگی را با آسایش امنیت و عدالت توأم می سازد و نظم و ثبات اجتماعی را در جامعه تحقق می بخشد، تداوم زندگی اجتماعی انسان بدون قانون و مقررات امکان ندارد، پیدایش قانون همزاد با پیدایش جوامع بشری بوده است و در جوامع ابتدایی هم بیشتر به صورت ضمنی افراد مابین خود به قراردادهایی جهت امرار معاش تن می دادند، قانون لازمه اجتماع انسانی است. در واقع یک اصلی است که در ذات جوامع مختلف نهفته شده است به طوریکه هیچ اجتماعی بدون تکیه به قانون امیدی به تداوم زندگی خود نخواهد داشت (ایمانی، ۱۳۷۹: ۱۲) بر اساس مطالعات انجام گرفته و یافته های جدید علمی، نقش و هدایت دانش و توسعه قانون گرایی بیش از منابع طبیعی و سرمایه های مالی، ضمن اینکه به عنوان یک عامل اساسی در افزایش تولید در یک جامعه عمل می کنند، موجبات دستیابی به نظم روانی و اجتماعی در جامعه را نیز فراهم می آورند، به عبارت دیگر افزایش سریع دانش و گسترش قانون گرایی در جامعه، ضمن اینکه زمینه اولیه را برای رشد و توسعه جوامع ایجاد می کند، بهبود رفاه را نیز سریعاً موجب می گردد که خود به لحاظ روانی و اجتماعی تا حد زیادی سلامت جامعه را تضمین می کند.

از دیدگاه جامعه شناسی و روان شناسی انحراف از قانون پذیری موروثی نیست بلکه ضعف وفاق اجتماعی - فرهنگی تفاوت های محیطی و تاخر فرهنگی موجبات آن را فراهم می آورد. قانون گرایی موجب می شود که افراد بتوانند تعادل معقولی بین استدلال و عاطفه ایجاد و سعی کنند در گفتار و رفتار، تصمیم گیری و قضاوت، کمتر به عواطف و احساسات تکیه نمایند و برای استدلال هم جایگاهی در نظر بگیرند. قوانین اجتماعی که خود نشأت گرفته از معیارها و ارزشهای فرهنگی است، جامعه انسانی را از جوامع غیر انسانی متمایز می کند. قانون پذیری و نظم اجتماعی گرچه عمدتاً از فرهنگ متأثرند، بر غنای فرهنگی نیز تاثیر می گذارند. همچنین تکامل و قانون پذیری انسان به دنبال تماس های گوناگون او با اعضای جامعه بهبود می یابد (شیخی، ۱۳۷۹: ۵۴)

۱. طرح مساله

نظم اجتماعی از مهم ترین مفاهیم حوزه علوم اجتماعی است و به همین دلیل، همواره دغدغه اصلی جامعه شناسان پرداختن به مقوله نظم یا بی نظمی اجتماعی بوده و هست (چلبی، ۱۳۸۹)، زیرا بدون نظم، جامعه دچار نوعی آنومی یا آشفتگی اجتماعی خواهد شد. اساس نظم اجتماعی در هر جامعه مجموعه ای از ارزش ها و هنجارهای اجتماعی است. با پایبندی افراد جامعه به قواعد اجتماعی است که نظم اجتماعی در جامعه برقرار می شود و تداوم می یابد. پایبند نبودن به قواعد اجتماعی یا قانون گریزی در هر جامعه ای تا اندازه ای وجود دارد، اما در برخی موارد این موضوع تبدیل به مسئله ای اجتماعی می شود (رابینگتن، ۱۳۸۲: ۲۸). نظم اجتماعی در هر جامعه از اهمیت بالایی برخوردار است، زیرا دوام و قوام هر جامعه به حفظ نظم اجتماعی آن جامعه بستگی دارد و نظم اجتماعی میسر نخواهد بود مگر اینکه هنجارهای تعریف شده جامعه یا قوانین، مورد احترام افراد واقع شود، زیرا به نظر می رسد وقتی که افراد گرایش به رفتارهای قانون گریزانه عادت می کنند آن رفتارها از حالت ناهنجار بیرون می آید و در نظر مردم هنجار می شود. این امر سبب می شود که ارزش های منتسب به آن هنجار نیز خواه ناخواه مورد تردید قرار گیرد و انسجام اجتماعی را به خطر اندازد. در هر جامعه ای، قوانین اجتماعی مبنای رفتار افراد در زندگی اجتماعی است. در حقیقت، این قوانین هستند که محدوده های درست و نادرست رفتار افراد را مشخص می کنند و از این طریق نظم اجتماعی را ممکن می سازند. این قوانین که از طریق مجاری رسمی به تصویب می رسد از سوی برخی از افراد جامعه نادیده گرفته می شود (بابایی و فیروزجاییان، ۱۳۸۸). در این شرایط است که ما با مسئله قانون گریزی در جامعه مواجه خواهیم بود. به همین ترتیب یکی از عواملی که باعث فرسایش احساس امنیت و آسیب زایی برای جامعه ایمن می شود، وجود قانون گریزی و زمینه های شکل گیری آن است. آسیب شناسی اجتماعی، مطالعه بی نظمی ها و آسیب های اجتماعی شامل، همراه با علل و انگیزه های پیدایش آن ها، شیوه های پیشگیری و حل این مسائل و همچنین مطالعه شرایط بیمارگونه اجتماعی می باشد. زیرا خاستگاه اصلی قانون گریزی و سایر ناهنجاری ها و انحرافات اجتماعی را باید در کل حیات اجتماعی و نوع خاص روابط انسانی جستجو کرد. در این راستا، کجروی

اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی جامعه، محل فعالیت افراد قرار نمی گیرد و لذا با منع قانونی و قبح اخلاقی و اجتماعی مواجه می گردد (Ebbe, 1989). به طور کلی رفتار ناپهناجر ، رفتاری است که مطابق با هنجارهای مورد قبول جامعه نبوده و برخلاف آن است (رفعی پور، 1380: 178).

قانون گریزی به عنوان یکی از مسائل عمده جامعه ایرانی از دیرباز مورد توجه جامعه شناسان و حقوق دانان بوده است. در این میان شهرستان توسعه نیافته میان دو آب نیز با توجه به بافت سنتی آن و حاکمیت هنجارهای غیر رسمی هنوز به سوی قانون گرایی و مسئولیت پذیری گام های موثری برنداشته است. با تمام عنایت و توجهی که بر لزوم و ضرورت قانون گرایی بوده و هست اما متاسفانه آفتی که شهر کمتر توسعه یافته میان دو آب با آن مواجهه بوده بی اعتباری یا کم اعتباری و عدم اجرای صحیح و کامل قوانین و هنجارها از سوی جوانان می باشد. مواد قانونی در کتب و جزوات دانش آموزان بسیار زیبا و با صلابت و آرمانی اند اما در مرحله اجرا عموم جوانان مشکل دارند و در خود احساس مسئولیت برای اجرای آن قوانین و مقررات احساس نمی کنند به همین جهت است که عدم اجرای قوانین و به دنبال آن عدم مسئولیت پذیری یک مشکل جدی و قابل توجه در میان جوانان شهر میان دو آب می باشد و لازم است که مسئولین فرهنگی و سیاسی شهر با یک بررسی دقیق، کارشناسانه و همه جانبه موانع اجرای قوانین را شناخته در جهت رفع آنها بکوشند. لذا با عنایت به مباحث مطرح شده در بالا پرسش اصلی تحقیق این است که آیا بین میزان مسئولیت پذیری دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهر میان دو آب با قانون گریزی رابطه وجود دارد؟

هدف کلی پژوهش حاضر تعیین ارتباط بین مسئولیت پذیری با قانون گریزی در میان دانش آموزان پسر دوره دوم مقطع متوسطه شهر میان دو آب میباشد و اهداف فرعی عبارتند از :

1. تعیین ارتباط بین میزان مسئولیت پذیری دینی دانش آموزان با قانون گریزی آنان
  2. تعیین ارتباط بین میزان مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان با قانون گریزی آنان
  3. تعیین ارتباط بین میزان مسئولیت پذیری فرهنگی دانش آموزان با قانون گریزی آنان
  4. تعیین ارتباط بین میزان مسئولیت پذیری سیاسی دانش آموزان با قانون گریزی آنان
  5. تعیین ارتباط بین میزان مسئولیت پذیری مدنی دانش آموزان با قانون گریزی آنان
  6. تعیین ارتباط بین میزان مسئولیت پذیری زیست محیطی دانش آموزان با قانون گریزی آنان
- و فرضیه هایی در نظر گرفته شده عبارتند از :

1. بین میزان مسئولیت پذیری دینی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.
2. بین میزان مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.
3. بین میزان مسئولیت پذیری فرهنگی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.
4. بین میزان مسئولیت پذیری سیاسی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.
5. بین میزان مسئولیت پذیری مدنی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.
6. بین میزان مسئولیت پذیری زیست محیطی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد .

2. تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

2.1. متغیر وابسته:

2.1.1. قانون گریزی

2.1.1.1. تعریف مفهومی: قانون گریزی در این پژوهش به معنای عدم پذیرش آگاهانه، داوطلبانه و ارادی اکثریت قریب به اتفاق دانش آموزان از قوانین و مقررات موجود در مدرسه و جامعه. در جریان اجتماعی شدن، افراد جامعه هنجارها، آداب و قوانین جامعه خود را به تدریج فرا می گیرند و آن را جزئی از شخصیت خود قلمداد می کنند. اگر اجتماعی شدن به شیوه ای درست انجام گرفته باشد، افراد

جامعه دلبستگی و علاقه وافی به رعایت قوانین داشته و سعی می کنند به تخطی از آن ها نپردازند در غیر این صورت قانون گریزی خواهند نمود (به نقل از فرهنگ عمومی، ۱۳۷۸: ۷۶).

قانون گریزی مصادیقی مانند رعایت نکردن حقوق همکلاسی های خود، رعایت نکردن قوانین و مقررات نظام آموزشی، عدم اعتقاد به مفید بودن قوانین و مقررات نظام آموزشی، نظر مثبت نداشتن به دانش آموزان مقرراتی و منضبط، بارز نشمردن رعایت قانون ..... تعریف می شود (ضرابی، ۱۳۸۴).

۲.۱.۱.۲. تعریف عملیاتی : منظور از قانون گریزی در این پژوهش، نمراتی است که از پرسشنامه محقق ساخته در طیف پنج گزینه ای لیکرت در ۱۶ گویه و با شاخص هایی نظیر نادیده گرفتن و عدم رعایت قوانین عبور و مرور، عدم رعایت نظم و انضباط در محیط مدرسه، استفاده از روش های متقلبانه در برخورد با مسایل آموزشی در مدرسه، عدم رعایت نظافت در مدرسه، بردن وسایل غیر مجاز به محیط مدرسه سنجیده شده است.

۲.۲. متغیر مستقل

۱.۲.۲. مسئولیت پذیری

۲.۲.۲. تعریف مفهومی: مسئولیت پذیری نوعی احساس عملی در به کارگیری توانایی ها و کوشش کردن برای تطابق و سازگاری با مردم است که عدم آن قانون شکنی و نپذیرفتن مسئولیت های اجتماعی است (گلن ، ۱۹۸۸). مسئولیت پذیری هماهنگی با قوانین اجتماعی و برآورده ساختن انتظاراتی است که جامعه از فرد دارد ، پس نوعی احساس التزام به عمل در موقعیت های گوناگون به دلیل تقید نسبت به سایرین است (فورد ، ۱۹۸۵). همچنین واژه مسئولیت از لحاظ لغوی به معنی توانایی پاسخ دادن و در عرف عام به مفهوم تصمیم گیری های مناسب و موثر است . منظور از تصمیم گیری های مناسب ، آن است که جوان در چارچوب هنجارهای اجتماعی و انتظاراتی که معمولاً از او می رود ، دست به انتخابی بزند که سبب ایجاد روابط انسانی مثبت ، افزایش ایمنی ، موفقیت و آسایش خاطر وی شود (شریعتمداری، ۱۳۸۴).

که در این تحقیق مسئولیت پذیری شامل شش دسته مسئولیت های دینی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، مدنی و زیست محیطی می باشد و سایر سوال هایی که از سه بعد مطرح بود (بعد شناختی، بعد عاطفی و رفتاری)، در بعد شناختی این سوال مطرح بود که میزان آگاهی و شناخت دانش آموزان از قوانین و مقررات نظام آموزشی چه تاثیری در گرایش آنان به قانون دارد؟ در بعد رفتاری این سوال مطرح بود دانش آموزان در عمل تا چه حد آمادگی دارند که رفتار مبتنی بر قوانین و مقررات را انجام دهند و در محیط آموزشی و زندگی خود فرد مسئولیت پذیر باشند و سوال دیگر این است که چرا در جامعه قانون و قانون پذیری و به دنبال آن مسئولیت پذیری در مرحله عمل با مشکل رو برو است، به دیگر سخن چرا در سطح اندیشه و شناخت هم دانش آموزان هم مسئولین نظام آموزشی همگی از قانون و مسئولیت پذیری و ضرورت آن سخن می گویند اما در مرحله عمل از آن سرپیچی می کنیم؟

۳.۲.۲. تعریف عملیاتی : منظور از مسئولیت پذیری در این پژوهش، نمراتی است که از پرسشنامه محقق ساخته در طیف پنج گزینه ای لیکرت کسب شده است.

۳. مبانی نظری پژوهش

۱.۳. قانون گریزی

یکی از احتیاجات و لازمه های زندگی اجتماعی نظم و امنیت جامعه می باشد که افراد جامعه در جریان اجتماعی شدن هنجارها ، ارزشها ، آداب و قوانین جامعه خود را به تدریج فرا می گیرند و آن را جزئی از شخصیت خود قلمداد می کنند . پر واضح است که زندگی بدون مقررات و قوانین ، نظم و امنیت هر جامعه ای را تهدید و باعث سلب آرامش و آسایش افراد جامعه می باشد . زندگی در جوامع امروزی بدون وجود قوانین که روابط افراد و نهادها و موسسات را تنظیم می کند ، تقریباً غیر ممکن به نظر می آید (شیخی، ۱۳۷۹). قانون در فرهنگ لغت به معنی اصل و مقیاس چیزی و نیز به معنی دستورها و مقررات و احکامی که از طرف دولت و مجلس شورای ملی برای حفظ انتظامات و اداره کردن امور جامعه وضع شود (عمید، ۱۳۷۳: ۹۶۸).

از نظر جولیس گولد و ویلیام کولب در تعریف قانون آورده اند ؛ به زعم آنان قانون را می توان به منزله قاعده ای از کردار تعریف کرد که قسمت اعظم اعضای یک جامعه سیاسی معینی آن را برای همه اعضای آن جامعه الزام آور می شناسد. این شناسایی را عوامل چند موجب می شوند که از آن جمله اند؛ اطاعت عمومی از آن قاعده، منتسکیو از متفکران فرهیخته فرانسه در کتاب روح القوانين خود قانون را چنین تعریف می کند. قوانین به معنای عام عبارت است از روابط لازم و تاثیرات و نتایج مستقیمی هستند که از طبیعت موجودات حاصل می گردد، تمام موجودات برای خود قوانین دارند (جولیس گولد و ویلیام ل . کولب ، ۱۳۷۶ : ۶۴۵) .

قانون گریزی را باید شکلی از رفتار نظام تلقی کرد . در این صورت ، تحلیل چنین رفتاری را می توان به شیوه کلمن (۱۳۷۷) « تحلیل درونی رفتار سیستم » نامید . در این شیوه « تبیین رفتار نظام های اجتماعی مستلزم بررسی فرآیندهای درونی نظام است که اجزای تشکیل دهنده یا واحدهای آن را در سطحی پایین تر از سطح نظام در بر می گیرد .» در مقابل کسانی که هنجارهای اجتماعی را نقطه آغاز مطالعه نظام اجتماعی قرار می دهند ، این رویکرد نگاهی انسان گرایانه دارد و فرد را نقطه آغاز تحلیل خود محسوب می کند . پیش فرض این شیوه تحلیل آن است که با شروع از سطح فردی ، امکان مداخلات اجتماعی و بهبود اوضاع بیشتر می شود . چنین رویکردی به ویژه در مورد نظام های کم شمار و در وضعیت نبود داده های کافی کاربردی است ، و در نهایت ، تبیین در سطح اجزا رفتار آن ها را قابل مطالعه و پیش بینی پذیر ساخته و تحلیل نظام را پایدار می کند (کلمن ، ۱۳۷۷ : ۱۶-۲۰) .

۱.۱.۳. دیدگاه های مختلف جامعه شناسی در مورد پدیده قانون گرایی و قانون گریزی

۲.۱.۳. دیدگاه کارکرد گرایی

به زعم مکتب کارکرد گرایی بی قانونی و اعمال خلاف مقررات ، برای خلافکاران و قانون گریزان کارکرد مثبت و سازنده دارند و منافع تمنیات آنها را برآورده می سازد . لذا آنها حاضر نیستند از منافع خود چشم ببوشند و از اعمال خلاف قانون دست بردارند . در نتیجه باید اقدامات و برنامه هایی را تدوین نمود که عمل خلاف نه تنها برای شخص خلافکار هیچ شمرده شود و فایده ای نداشته باشد ، بلکه او را به شدت متضرر نموده و در معرض خطر می اندازد (خاتمی ، ۱۳۷۷ : ۴) .

۳.۱.۳. تئوری آنومی دورکیم

دورکیم معتقد است وقتی نوسانات شدید اقتصادی همه ابعاد زیستی را دچار نابسامانی می کند ، شیرازه های تنظیم اجتماعی سست می شود ، میزان قانون گریزی در جامعه اوج می گیرد و وقوع جرم گسترش می یابد و دورکیم وضعیتی را که در آن قدرت نظارت اجتماعی سست می شود و کنترل جامعه بر تمایلات فردی کرایبی خود را از دست می دهد ، بی هنجاری می خواند ، در عین آنکه هیچ جامعه ای به وضعیت بی هنجاری کامل نمی رسد . ولی در بعضی شرایط میزان بی هنجاری حداقل در بعضی روابط اجتماعی و بخش های خاص جامعه اوج می گیرد . بی هنجاری معمولاً زمانی رخ می دهد که یک تحول اجتماعی عظیم که به ناچار شامل یک بی نظمی غیره منتظره باشد در جامعه واقع شود . جامعه شناسان معتقدند که نزدیکترین حالت به وضعیت بی هنجاری همگان با وقوع یک انقلاب ، یک جنگ و یا بلافاصله پس از یک رکود اقتصادی شدید غیره منتظره مشاهده می شود (مومنی ، ۱۳۷۹ : ۳۱) .

۴.۱.۳. تئوری آنومی مرتن

رابرت مرتن جامعه شناس آمریکایی از نظریه بی هنجاری دورکیم استفاده کرده است ، تا شرایط اجتماعی و فرهنگی را که با ارائه اهداف و ارزشهای اجتماعی موجب گسترش جرم می شوند توضیح دهد و آنومی از نظر مرتن حاصل شرایطی است که در آن هنجارها به عنوان شیوه های جمعی حصول موفقیت نمی توانند به خوبی عمل کنند . در نتیجه شیوه های فردی برای حصول موفقیت جایگزین می شوند . از نظر مرتن ، آنومی به « فشاری اطلاق می شود که وقتی هنجارهای پذیرفته شده با واقعیت اجتماعی در ستیزند ، بر رفتار افراد وارد می شود (گیدنز ، ۱۳۷۴ : ۱۴۰) .

۵.۱.۳. دیدگاه ساخت گرایی

از دیدگاه مکتب ساختار گرایی برای مطالعه علل بی قانونی و خلافتکاری باید آن را در بطن جامعه و در ارتباط با مسائل دیگر اجتماع مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. در این مکتب قانون گریزی یک معلول است که دارای علل متعددی می باشد و عوامل متعددی در پیدایش و رشد آن نقش داشته اند. برای شناسایی این علل باید تاثیرات مسائل مختلف از جمله تاثیر بیکاری، تورم، گرانی، بی سوادى، نقش مطبوعات، تاثیر رادیو و تلویزیون، عملکرد نیروی انتظامی، مهاجرت های بی رویه، ... و ده ها مورد دیگر را بر پدیده قانون گریزی مورد بحث و بررسی قرار داد (خاتمی، ۱۳۷۷: ۴).

۶.۱.۳. نظریه هیرشی

به عقیده هیرشی، بزهکاری به عنوان مسئله ای اجتماعی باید به همان گونه که در اجتماع رخ می دهد یعنی در عرصه خانواده، محله، مدرسه، همالان و سایر ارگان ها یا موسسات اجتماعی که نوجوان به نوعی در آنها عضویت دارد، بررسی شود. از دید جامعه شناختی، این بررسی باید به مجموعه ای از اصول و تعاریف متکی باشد. برخلاف دیگر نظریه های بزهکاری که تأکید فراوان بر این موضوع دارند که فرد بزهکار می خواهد خود را تطبیق دهد، ولی براساس فشارهای اجتماعی و اضطرابهای ساختارهای برای رسیدن به موقعیتهای اجتماعی ناچار می شود به کارهای خلاف و نامشروع دست بزند، هیرشی معتقد است که قانون گریزی وقتی اتفاق می افتد که قیود فرد نسبت به اجتماع ضعیف شود یا به کلی از بین برود.

۲.۳. مسئولیت پذیری

مسئولیت پذیری اجتماعی نوعی احساس التزام به عمل یا واکنش فردی در موقعیت های گوناگون به دلیل تقید به دیگران است. نوعی احساس تعهد و پایبندی به دیگران، تبعیت از قواعد و معیارهای اجتماعی و درک قواعد گروهی که در ذهن فرد شکل گرفته است و بر رفتارهای او اثر می گذارد (سبحان نژاد، ۱۳۷۹: ۱۸) به نظر کنراد و هایدن (۱۹۸۱:۷) در مسئولیت پذیری اجتماعی فرد گرایش مسئولانه دارد، برای فعالیت به صورت مسئولانه احساس شایستگی می کند، درباره فعالیت مسئولیت پذیرانه خود را اثرگذار احساس می کند و اعمال مسئولانه انجام می دهد.

در جوامع امروزی نقش نظام آموزشی در تکوین شخصیت دانش آموزان نقشی تعیین کننده و بنیادی دارد، چرا که با پیچیده شدن مسائل اجتماعی و فرهنگی و پیشرفت تکنولوژی، این نقش در تکوین شخصیت اساسی تر است. یکی از مولفه های تکوین شخصیت، اصل مسئولیت پذیری است. مسئولیت پذیری افراد از خانواده آغاز می شود. اما آژانس های مختلفی پس از خانواده ایفای نقش می کنند. نخستین آژانسی که از سوی جامعه و با هدف ایجاد حس مسئولیت پذیری در کودک ایجاد و وارد عمل می شود نهاد رسمی آموزش و پرورش است که هدف اصلی این نهاد مسئولیت پذیر ساختن کودک برای حضور و درک به موقع در جامعه جهت نشان دادن عملکرد معقول اعم از واکنش ها، رفتار یا کنش در جهت رفع نیازها و رسیدن به اهداف جمعی است (پیروز نیا، ۱۳۸۵: ۱). مسئولیت پذیری نوعی احساس عملی در به کارگیری توانایی ها و کوشش کردن برای تطابق و سازگاری با مردم است که عدم آن قانون شکنی و نپذیرفتن مسئولیت های اجتماعی است (گلن، ۱۹۸۸). مسئولیت پذیری هماهنگی با قوانین اجتماعی و برآورده ساختن انتظاراتی است که جامعه از فرد دارد، پس نوعی احساس التزام به عمل در موقعیت های گوناگون به دلیل تقید نسبت به سایرین است (فورد، ۱۹۸۵).

از دیدگاه وجود گرایان مسئولیت پذیری به معنای متعلق بودن انتخابها به خود ما و برخورد صادقانه با آزادی است و در نظریه گشتالت درمان، مسئولیت پذیری یعنی اتکا بر توانایی خویش جهت انتخاب کردن است (شارف، ۱۳۸۱).

نظریات مرتبط با مسئولیت پذیری را می توان در چهار گروه دسته بندی کرد: نظریات مرتبط با حوزه مدیریت و اقتصاد، نظریات روان شناختی و روان شناسی اجتماعی و نظریات جامعه شناختی. در زمینه تئوری های مرتبط با اقتصاد و مدیریت میتوان نظریات کارول، وود، فردریش، برومر و طبقه بندی گاریا و مله را بررسی کرد. درحوزه نظریات روان شناختی می توان به نظریه رشد اخلاقی کلبک و در حوزه نظریات روان شناسی اجتماعی نیز می توان به نظریه یادگیری شناختی اجتماعی آلبرت باندورا و در حوزه نظریات جامعه شناختی به نظریه پارسونز، دورکیم و نظریه نقش اشاره کرد.

جامعه شناسان بر این باورند، واگذاری مسئولیت به نوجوانان و شرکت دادن آنها در بده بستان های اجتماعی برای تسهیل رشد انسانی و ورود به دوره جوانی و بزرگسالی ضرورتی انکار ناپذیر است. جامعه شناسان معتقدند یکی از راه های مهم ایجاد مسئولیت پذیری در

نوجوانان درونی کردن آن در ذهن فرد است. شخص اگر انجام وظیفه را جزئی از خود بداند، بدون اینکه کسی را ناظر بر اعمال خود بداند، آن را انجام می دهد نه از روی ترس والدین، معلم و دیگران. پارسونز در مقاله خود « کلاس درس به عنوان یک نظام اجتماعی » نشان می دهد که در یک جامعه پیشرفته از نظر تکنولوژی، مدرسه عامل اساسی مسئولیت پذیری است که نزد دانش آموزان ارزش های عمومی جامعه را درونی می کند (پارسونز، ۱۹۶۱).

مسئولیت اجتماعی را می توان پیروی از قوانین اجتماعی و پاسخگویی به انتظارات اجتماعی تعریف کرد. این قوانین و اصول بیانگر هنجارهای اجتماعی و فرهنگی است و میزان تعهد فرد را نسبت به سایر افراد جامعه نشان می دهد. مسئولیت پذیری اجتماعی یکی از محورهای عمده تعلیم و تربیت محسوب می گردد. رفتار مسئولانه به توسعه دانش و توانایی های شناختی فرد کمک می نماید. افراد در جریان تعامل با سایرین و درک موضوعات گوناگون، به آگاهی اجتماعی خود افزوده و از این طریق مهارت های اجتماعی لازم را جهت اقدام در عرصه های اجتماعی به دست می آورند. با توجه به این که مسئولیت پذیری اجتماعی توانایی های اجتماعی، انگیزه تحصیلی، توجه به مباحث اخلاقی و اجتماعی، انضباط شخصی، احساس وظیفه نسبت به دیگران، احترام به دیگران، تعهد به اجتماع و ... را افزایش می دهد، توجه به این مساله حایز اهمیت است (رحیمی، ۱۳۷۷: ۳۲).

مسئولیت پذیری اجتماعی از مهمترین و هدفمندترین بخش تربیت آدمی است که اثرات آن را به گونه ای همه جانبه می توان در زندگی انسانها و در ابعاد مختلف فکری، اجتماعی، مذهبی، هنری و اخلاقی آنها مشاهده کرد. بنابراین، آموزش مسئولیت پذیری اجتماعی بر آگاهی شهروندان (به خصوص دانش آموزان) از مشکلات محیط اطراف خود می افزاید. این امر باعث میشود تا کودکان از ابتدا با تمرین فعالیت های مدنی در مدرسه، برای زندگی جمعی در جامعه مدنی و ایفای نقش فعالتر شهروندی و مشارکت همه جانبه در سرنوشت خود، مدرسه و جامعه، آمادگی لازم را کسب کنند (ایزدی و همکاران، ۱۳۸۵: ۶۴). مسئولیت پذیری افراد در هر جامعه ای، یکی از ارزش های آن جامعه و از شاخص های مهم سلامت روان محسوب میشود (رضانی دیسفانی، ۱۳۸۰).

گروزیکل و استفنز در یک نظر خواهی از دانش آموزان مترادف هایی را برای مسئولیت پذیری ذکر کرده اند: استقلال، نظم پذیری، سخت کوشی، اخلاقی بودن، صداقت، امانت داری، سازمان یافتگی، قابلیت اعتماد، قوی، متفکر، بالغ، تربیت شده، بزرگ، منطقی، غمخوار سایرین، قابل احترام، واقع گرا، قابل اتکا، وظیفه شناس و متعهد می باشد (سبحانی نژاد، ۱۳۷۹: ۳۱).

مرگلر و همکاران (۲۰۰۷) مسئولیت پذیری را توانایی نظم دادن به تفکرات، احساسات و رفتار همراه با اراده برای در نظر گرفتن خود به عنوان مسئول انتخاب هایی که انجام میدهند و پیامدهای فردی و اجتماعی آنها تعریف کرده اند (مرگلر و همکاران، ۲۰۰۷: ۷۱). برکوویتز و دانیلز مسئولیت اجتماعی را دغدغه مردم برای نیازمندان و رنج کشیدگان می دانند (به نقل از یوسفی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۶).

سبحانی نژاد مسئولیت پذیری اجتماعی را نوعی احساس التزام به عمل یا واکنش فردی در موقعیت های گوناگون به دلیل تقید نسبت به سایرین، که نتیجه آن نوعی احساس تعهد و پایبندی به سایرین و تبعیت از قواعد و معیارهای اجتماعی و درک قواعد گروهی است که در ذهن و رفتار فرد شکل میگیرد، تعریف و مسئولیت های اجتماعی جالب توجه در برنامه های درسی را مسئولیت های دینی اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، مدنی و زیست محیطی مطرح می کند (سبحانی نژاد، ۱۳۷۹: ۴۱).

ممری و همکاران مسئولیت اجتماعی را حفاظت و بهبود کیفیت زندگی تعریف کرده اند و بر این باورند که مسئولیت اجتماعی جمعی مجموعه ای از روابط پذیرفته شده عمومی، تعهدات و وظایفی است که در ارتباط با رفاه جامعه قرار می گیرند (ممری و همکاران، ۲۰۰۵: ۳۹۹).

دنسبری و کاتز (۲۰۰۴) معتقد هستند که مسئولیت اجتماعی توانایی به کار بردن دانش و مهارت هایی است که برای پیشرفت جامعه از طریق آموزش و تجربه به دست آمده است. توجه و خدمت به جهانیان از ویژگی های افراد مسئول است که از نظر اجتماعی خوب تربیت شده اند.

بنا بر نظر فالک و هبلیچ (۲۰۰۷)، مسئولیت اجتماعی یک عمل فداکاری و ایثار صرف برای دیگران نیست، بلکه به خصوص در یک برنامه کاری بلند مدت، روشی برای سعادت مندی جامعه و شرکت هاست (فالک و هبلیچ، ۲۰۰۷: ۲۴۷).

۱،۲،۳ ابعاد مسئولیت پذیری اجتماعی

۱،۱،۲،۳ بعد شناختی مسئولیت پذیری اجتماعی

برنامه های درسی رشد دهنده مسئولیت پذیری اجتماعی باید متناسب با سطح ادراک دانش آموزان اطلاعات لازم را پیرامون ماهیت جامعه، عناصر دخیل در آن، نقش انسان در حفظ و تداوم جامعه و انواع مسئولیت های اجتماعی در اختیار آن ها قرار دهند (سبحانی نژاد، ۱۳۷۹: ۹۶). رشد آگاهی و معرفت نسبت به مسئولیت های اجتماعی در حقیقت مطلع کردن افراد از ماهیت جامعه و ضرورت تلاش افراد برای انجام دادن وظایف و رسالت های اجتماعی خویش است و بی توجهی به رشد آگاهی ها و ایجاد نکردن معرفت لازم نسبت به انواع مسئولیت های اجتماعی به معنای فقدان شکل گیری اولین مبنای ایفای مسئولیت های اجتماعی است (ایزدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۸).

۲.۱،۲،۳. بعد عاطفی مسئولیت پذیری اجتماعی

دومین بعد اساسی مسئولیت پذیری اجتماعی، ایجاد انگیزه، نگرش و عواطف مثبت نسبت به انواع مسئولیت های اجتماعی است، به طوری که فرد نسبت به پذیرش انواع مسئولیت های اجتماعی و ایفای فعالانه آن ها در صحنه جاعه بر انگیزه می شود (ایزدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۸).

نحوه و چگونگی طراحی و اجرای برنامه درسی رشد دهنده مسئولیت پذیری اجتماعی باید چنان باشد، که در یادگیرنده نسبت به موضوع مورد توجه برنامه، عواطف مثبت ایجاد کند. این عواطف به وسیله ایجاد انگیزش در دانش آموز، به عنوان عوامل تقویت کننده بر نحوه اجرای رفتار اجتماعی او موثر خواهند بود (از سبحانی نژاد، ۱۳۷۹: ۹۷).

۳.۱،۲،۳. بعد عملکردی مسئولیت پذیری اجتماعی

بعد عملکردی سومین بعد جالب توجه در آموزش مسئولیت پذیری اجتماعی است. در این بعد برنامه های درسی رشد دهنده مسئولیت پذیری اجتماعی باید دانش آموز را به طور عملی با عملکرد مسئولانه اجتماعی آشنا کرده، مهارت های اجتماعی لازم برای حضور مطلوب در صحنه های اجتماعی را در او رشد دهند (سبحانی نژاد، ۱۳۷۹: ۹۷).

۲.۲،۳. مسئولیت پذیری و مدرسه

به رغم تاثیر قابل توجه و انکار ناپذیر خانواده در ایجاد و استقرار مبانی مسئولیت پذیری در کودک، این تاثیر بیشتر در دوران قبل از مدرسه است و پس از آن، مسئولیت مدرسه در تربیت او سنگین تر خواهد شد (شاملو، ۱۳۸۰: ۵۴). برخی از مطالعات هم به این نتیجه رسیده اند که متغیر های مرتبط با مدرسه، نسبت به خانواده یا دوستان در ایجاد رفتارهای مسئولانه یا غیر مسئولانه موثرترند. دانش آموزان بخش عظیمی از هویت خود را از مدرسه میگیرند. علاوه بر اینکه اوقات قابل ملاحظه ای از زندگی کودکان و نوجوانان در آنجا می گذرد، بیشترین فعالیت های آنها در ساعات غیر مدرسه نیز با همسالان و دوستان مدرسه ای است. مدرسه میتواند ضعف های ناشی از مسائل تربیتی در خانواده را جبران و آموزش می تواند بر رشد اخلاقی و اجتماعی افراد تاکید کند (شامانی، ۱۳۸۶: ۸).

۴. روش تحقیق

در میان انواع تقسیم بندی های موجود در تحقیقات توصیفی، این تحقیق، پیمایشی است و تلاش می کند توزیع ویژگی های یک جامعه آماری را مورد بررسی قرار داده و ضمن توصیف آن به تبیین و کاوش بپردازد (سرمد و دیگران، ۱۳۹۳: ۷۷-۸۴).

۱.۴. جامعه آماری:

جامعه آماری این پژوهش دانش آموزان پسر دوره دوم متوسطه شهر میاندوآب می باشند، که تعداد آن ها بنابر گزارش اداره آموزش و پرورش میاندوآب ۵۱۰۰ نفر می باشد.

۲.۴. حجم نمونه و روش نمونه گیری:

در انجام تحقیق میدانی که از روش پیمایشی استفاده می شود، برای مشخص کردن حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده و ۳۵۷ نمونه انتخاب شده است.

۳.۴. ابزار و روش گردآوری اطلاعات

روش گرد آوری داده ها در پژوهش حاضر به صورت میدانی و کتابخانه ای می باشد. در بخش کتابخانه ای برای جمع آوری اطلاعات نظری از کتاب وهم چنین برای دسترسی به بعضی اطلاعات از بانک های اطلاعاتی و سایتهای اینترنتی با استفاده از ابزار فیش بهره گرفته

شده است. در بخش میدانی در این تحقیق پس از تعیین حجم نمونه از بین مدارس متوسطه دوره دوم پسرانه شهر میاندواب (شهید منوچهر اکبری، امام جعفر صادق (ع) ، شهید بهشتی، شهید حمید باکری، شهید فروغی، ابوعلی سینا، امام خمینی (ره) و احمد خمینی) چهار مدرسه بصورت تصادفی انتخاب (شهید حمید باکری، شهید فروغی، ابوعلی سینا، امام خمینی (ره)) و در مرحله بعدی از هر مدرسه و از هر پایه یک کلاس بصورت تصادفی انتخاب و سپس کل دانش آموزان کلاس های منتخب به سوالات پرسشنامه پاسخ دادند و اطلاعات و داده های مورد نیاز برای تجزیه و تحلیل مهیا شد. ابزار به کار رفته در پژوهش حاضر عبارت است از پرسشنامه محقق ساخته که شامل متغیرهای زمینه ای و پرسشنامه مربوط به مسئولیت پذیری دینی شامل ۱۰ گویه (۱۰-۱)، مسئولیت پذیری اجتماعی شامل ۱۱ گویه (۱۱-۲۱)، مسئولیت پذیری فرهنگی شامل ۶ گویه (۲۲-۲۷)، مسئولیت پذیری سیاسی شامل ۱۰ گویه (۲۸-۳۷)، مسئولیت پذیری مدنی ۹ گویه (۳۸-۴۶)، مسئولیت پذیری زیست محیطی شامل ۸ گویه (۴۷-۵۴) قانون گریزی شامل ۱۶ گویه (۵۵-۷۰) می باشد و طریقه نمره گذاری در این پرسشنامه بدینصورت است که به گزینه کاملا موافقم نمره ۵، گزینه موافقم نمره ۴، گزینه تا حدودی موافقم نمره ۳، گزینه مخالفم نمره ۲ و گزینه کاملا مخالفم نمره ۱ تعلق گرفته است. جهت افزایش پایایی پرسشنامه گویه های شماره ۲، ۹ و ۱۰ و ۴۰ حذف گردید. و نمره دهی در گویه های شماره ۵۸ و ۵۹ نمره دهی بصورت معکوس می باشد.

۱.۳.۴. طریقه محاسبه نمرات متغیرها در پرسشنامه

برای اینکه نمرات حاصله از مشاهده در سطوح فرد پاسخگو (دانش آموزان دوره دوم متوسطه پسر) تبدیل به صفت جمع برای تحلیل در سطح شهر میاندواب گردد، بجای بررسی جمع نمره طیف ها در سطح افراد پاسخگو، میانگین نمرات هر طیف مربوطه به مجموع پاسخگویان در شهر میاندواب مورد ارزیابی و تجزیه و تحلیل آماری قرار می گیرد.

۲.۳.۴ روش سنجش اعتبار ابزار:

در این تحقیق اعتبار صوری و محتوایی پرسشنامه محقق ساخته با بررسی منابع علمی انجام شد ، و پرسشنامه برای اجرا آماده شد. همچنین اعتبار سازه ای پرسشنامه محقق ساخته قانون گریزی با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی تایید گردید. بر اساس اطلاعات بدست آمده ملاحظه شد از روی ۱۶ تعداد سوال ، مقدار ضریب آزمون کایزر مایر Kmo که برابر با ۰/۹۱۱ و مقدار bartlett برابر با ۲۵۴۱/۷۴۱ و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ به دست آمده است. از آنجا که مقدار Kmo از ۰/۵ بیشتر است نتیجه می شود استفاده از تفکیک عامل ها بر اساس مفاهیم زیر بنایی مجاز است. نتایج نشان داد درصد واریانس تبیین شده برای اجرای تحلیل عاملی برابر با ۵۶/۶۱ درصد می باشد و این بیانگر آنست که محقق توانسته است دسته بندی نهایی را بر روی سوال ها اجرا کند زیرا این مقدار از ۵۰ درصد بیشتر است.

جدول ۱. نتایج آزمون کایزر مایر و بارتلت پرسشنامه قانون گریزی

ضریب آزمون کایزر مایر جهت کفایت نمونه	۰/۹۱۱
ضریب بارتلت	۲۵۴۱/۷۴۱
درجه آزادی	۱۲۰
سطح معنی داری	۰/۰۰۰

همچنین روایی سازه ای پرسشنامه محقق ساخته مسئولیت پذیری با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی تایید گردید. بر اساس اطلاعات بدست آمده ملاحظه شد از روی ۵۰ تعداد سوال ، مقدار ضریب آزمون کایزر مایر Kmo که برابر با ۰/۸۱۹ و مقدار bartlett برابر با ۸۸۱۶/۱۸ و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ به دست آمده است. از آنجا که مقدار Kmo از ۰/۵ بیشتر است نتیجه می شود استفاده از تفکیک عامل ها بر اساس مفاهیم زیر بنایی مجاز است. نتایج نشان داد درصد واریانس تبیین شده برای اجرای تحلیل عاملی برابر با ۶۷/۹۱ درصد می باشد و این بیانگر آنست که محقق توانسته است دسته بندی نهایی را بر روی سوال ها اجرا کند زیرا این مقدار از ۵۰ درصد بیشتر است.

جدول ۲. نتایج آزمون کایزر مایر و بارتلت پرسشنامه مسئولیت پذیری

ضریب آزمون کایزر مایر جهت کفایت نمونه	۰/۸۱۹
ضریب بارتلت	۸۸۱۶/۱۸
درجه آزادی	۱۲۲۵

سطح معنی داری	۰/۰۰۰
---------------	-------

۳،۳،۴ روش سنجش پایایی ابزار

برای آزمون پرسشنامه محقق ساخته و استاندارد کردن گویه ها ابتدا بر روی ۳۰ نفر از جامعه آماری مورد تحقیق که به صورت تصادفی انتخاب شدند پیش آزمون صورت گرفت و پرسشنامه استاندارد گردید. برای آزمون پایایی پرسشنامه گویه ها از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. که مقدار آن به شرح جدول ذیل می باشد.

جدول ۳. پایایی ابزار پرسشنامه پژوهش به تفکیک طیف ها

نام طیف	مسئولیت پذیر دینی	مسئولیت پذیر اجتماعی	مسئولیت پذیر فرهنگی	مسئولیت پذیر سیاسی	مسئولیت پذیر مدنی	مسئولیت پذیر زیست محیطی	قانون گریزی
ضریب آلفای کرونباخ	۰/۷۰۳	۰/۷۲۹	۰/۶۹	۰/۸۳۳	۰/۷۰۰	۰/۷۸۹	۰/۸۸۲

۴،۴ روش ها و ابزار تجزیه و تحلیل داده ها:

برای تجزیه و تحلیل فرضیه ها از آمار توصیفی با استفاده از شاخص های پراکندگی و مرکزی برای متغیر های در سطح سنجش فاصله ای و استفاده از جداول فراوانی و درصد برای داده هایی در سطح سنجش اسمی و رتبه ای استفاده خواهد شد و برای آزمون فرضیه های آمار استنباطی با استفاده از نرم افزار spss24 اقدام شده است

۵. یافته های استنباطی

قبل از انجام آزمون های آماری بر روی داده ها لازم است تا برای انتخاب آزمون آماری مناسب از نرمال بودن و غیر نرمال بودن توزیع داده ها آگاهی یافت. برای نیل به این هدف از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف استفاده شد تا نرمال بودن متغیرهای این تحقیق (مسئولیت پذیر دینی، مسئولیت پذیر اجتماعی، مسئولیت پذیر فرهنگی، مسئولیت پذیر سیاسی، مسئولیت پذیر مدنی، مسئولیت های زیست محیطی و قانون گریزی) بررسی شود.

جدول ۴. نرمال بودن متغیرهای موجود در تحقیق

متغیرها	مسئولیت پذیر دینی	مسئولیت پذیر اجتماعی	مسئولیت پذیر فرهنگی	مسئولیت پذیر سیاسی	مسئولیت پذیر مدنی	مسئولیت پذیر زیست محیطی	گرایش به قانون گریزی
کولموگروف-اسمیرنوف Z	۰/۱۴۹	۰/۰۹۶	۰/۱۳۶	۰/۱۰۲	۰/۱۴۸	۰/۱۳۸	۰/۱۰۶
سطح معنی داری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

نتایج یافته ها در جدول ۴، نشان می دهد که در آزمون نرمال بودن توزیع داده ها، توزیع متغیرهای فوق با توزیع نرمال اختلاف معنی داری دارد. پس توزیع متغیرهای یاد شده نرمال نمی باشد. همچنین روش لگاریتمی جهت نرمال سازی داده ها بکار گرفته شد که در نهایت توزیع متغیرها نرمال نگردید. و تجزیه و تحلیل داده ها با آزمون های ناپارامتریک انجام شد.

فرضیه ۱: بین مسئولیت پذیر دینی در دانش آموزان و قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.

جدول ۵. ضریب همبستگی بین مسئولیت پذیر دینی با قانون گریزی دانش آموزان

متغیر	همبستگی اسپرمن	ضریب تعیین	حجم نمونه	سطح معنی داری

۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۰۵۷	-۰/۲۳۸	مسئولیت پذیری دینی
				قانون گریزی

همبستگی مسئولیت پذیری دینی با قانون گریزی دانش آموزان:

از آنجا که هر دو متغیر در سطح فاصله ای و با توجه به توزیع غیر نرمال متغیر وابسته، برای آزمون فرضیه از آزمون ضریب همبستگی اسپرمن استفاده شده است. طبق جدول فوق بین دو متغیر فوق همبستگی $r = -0.238$ با سطح معنی داری $p = 0.000$ وجود دارد و چون سطح معنی داری کمتر از 0.05 است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد. بعبارت دیگر بین میزان مسئولیت پذیری دینی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه میزان مسئولیت پذیری دینی دانش آموزان بالاتر رود قانون گریزی آنها کاهش می یابد.

فرضیه ۲: بین مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان و قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.

جدول ۶. ضریب همبستگی بین مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان و قانون گریزی آنان

متغیر	همبستگی اسپرمن	ضریب تعیین	حجم نمونه	سطح معنی داری
مسئولیت پذیری اجتماعی	-۰/۲۳۳	۰/۰۵۴	۳۸۰	۰/۰۰۰
قانون گریزی				

همبستگی مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان و قانون گریزی آنان:

از آنجا که هر دو متغیر در سطح فاصله ای و با توجه به توزیع غیر نرمال متغیر وابسته، برای آزمون فرضیه از آزمون ضریب همبستگی اسپرمن استفاده شده است. طبق جدول فوق بین دو متغیر فوق همبستگی $r = -0.233$ با سطح معنی داری $p = 0.000$ وجود دارد و چون سطح معنی داری کمتر از 0.05 است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد. بعبارت دیگر بین میزان مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه میزان مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان بالاتر رود قانون گریزی آنها کاهش می یابد.

فرضیه ۳: بین مسئولیت پذیری فرهنگی دانش آموزان و قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.

جدول ۷. ضریب همبستگی بین مسئولیت پذیری فرهنگی دانش آموزان و قانون گریزی آنان

متغیر	همبستگی اسپرمن	ضریب تعیین	حجم نمونه	سطح معنی داری
مسئولیت پذیری فرهنگی	-۰/۰۱۶	۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۷۵۴
قانون گریزی				

همبستگی بین مسئولیت پذیری فرهنگی دانش آموزان و قانون گریزی آنان

از آنجا که هر دو متغیر در سطح فاصله ای و با توجه به توزیع غیر نرمال متغیر وابسته، برای آزمون فرضیه از آزمون ضریب همبستگی اسپرمن استفاده شده است. طبق جدول فوق بین دو متغیر فوق همبستگی $r = -0.16$ با سطح معنی داری $p = 0.754$ وجود دارد و چون سطح معنی داری بیشتر از 0.05 است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار نمی باشد. بعبارت دیگر بین میزان مسئولیت پذیری فرهنگی در دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود ندارد.

فرضیه ۴: بین مسئولیت پذیری سیاسی دانش آموزان و قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.

جدول ۸. ضریب همبستگی بین مسئولیت پذیری سیاسی دانش آموزان و قانون گریزی آنان

متغیر	همبستگی اسپرمن	ضریب تعیین	حجم نمونه	سطح معنی داری
مسئولیت پذیری سیاسی	۰/۰۱۷	۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۷۳۸
قانون گریزی				

همبستگی مسئولیت پذیری سیاسی دانش آموزان و قانون گریزی آنان:

از آنجا که هر دو متغیر در سطح فاصله ای و با توجه به توزیع غیر نرمال متغیر وابسته، برای آزمون فرضیه از آزمون ضریب همبستگی اسپرمن استفاده شده است. طبق جدول فوق بین دو متغیر فوق همبستگی $r=0/017$ با سطح معنی داری $p=0/338$ وجود دارد و چون سطح معنی داری بیشتر از $0/05$ است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار نمی باشد. بعبارت دیگر بین مسئولیت پذیری سیاسی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود ندارد.

فرضیه ۵: بین مسئولیت پذیری مدنی دانش آموزان و قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.

جدول ۹. ضریب همبستگی بین مسئولیت پذیری مدنی دانش آموزان و قانون گریزی آنان

متغیر	همبستگی اسپرمن	ضریب تعیین	حجم نمونه	سطح معنی داری
مسئولیت پذیری مدنی	-0/161	0/026	380	0/002
قانون گریزی				

همبستگی مسئولیت پذیری مدنی دانش آموزان و قانون گریزی آنان:

از آنجا که هر دو متغیر در سطح فاصله ای و با توجه به توزیع غیر نرمال متغیر وابسته، برای آزمون فرضیه از آزمون ضریب همبستگی اسپرمن استفاده شده است. طبق جدول فوق بین دو متغیر فوق همبستگی $r=-0/16$ با سطح معنی داری $p=0/002$ وجود دارد و چون سطح معنی داری کمتر از $0/05$ است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد. بعبارت دیگر بین میزان مسئولیت پذیری مدنی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه میزان مسئولیت پذیری مدنی دانش آموزان بالاتر رود قانون گریزی آنها کاهش می یابد.

فرضیه ۶: بین مسئولیت پذیری زیست محیطی دانش آموزان و قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.

جدول ۱۰. ضریب همبستگی بین مسئولیت پذیری زیست محیطی دانش آموزان و قانون گریزی آنان

متغیر	همبستگی اسپرمن	ضریب تعیین	حجم نمونه	سطح معنی داری
مسئولیت پذیری زیست محیطی	-0/310	0/096	380	0/000
قانون گریزی				

همبستگی مسئولیت پذیری زیست محیطی دانش آموزان و قانون گریزی آنان:

از آنجا که هر دو متغیر در سطح فاصله ای و با توجه به توزیع غیر نرمال متغیر وابسته، برای آزمون فرضیه از آزمون ضریب همبستگی اسپرمن استفاده شده است. طبق جدول فوق بین دو متغیر فوق همبستگی $r=-0/31$ با سطح معنی داری $p=0/000$ وجود دارد و چون سطح معنی داری کمتر از $0/05$ است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد. بعبارت دیگر بین مسئولیت پذیری زیست محیطی دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه مسئولیت پذیری زیست محیطی دانش آموزان بالاتر رود قانون گریزی آنها کاهش می یابد.

فرضیه اصلی: بین مسئولیت پذیری دانش آموزان و قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد.

جدول ۱۱. ضریب همبستگی بین مسئولیت پذیری دانش آموزان و قانون گریزی آنان

متغیر	همبستگی اسپرمن	ضریب تعیین	حجم نمونه	سطح معنی داری
مسئولیت پذیری	-0/173	0/03	380	0/001
قانون گریزی				

همبستگی مسئولیت پذیری دانش آموزان و قانون گریزی آنان:

از آنجا که هر دو متغیر در سطح فاصله ای و با توجه به توزیع غیر نرمال متغیر وابسته، برای آزمون فرضیه از آزمون ضریب همبستگی اسپرمن استفاده شده است. طبق جدول فوق بین دو متغیر فوق همبستگی $r=-0/173$ با سطح معنی داری $p=0/001$ وجود دارد و چون

سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد . عبارت دیگر بین مسئولیت پذیری دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه مسئولیت پذیری دانش آموزان بالاتر رود قانون گریزی آنها کاهش می یابد .

۶. نتیجه

نتایج حاصل از آزمون فرضیه ۱ نشان می دهد که بین دو متغیر مسئولیت پذیری دینی با قانون گریزی دانش آموزان همبستگی $r = -0.238$ با سطح معنی داری $p = 0.00$ وجود دارد و چون سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد . عبارت دیگر بین میزان مسئولیت های دینی در دانش آموزان با گرایش به قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه میزان مسئولیت پذیری دینی دانش آموزان بالاتر رود میزان گرایش به قانون گریزی آنها کاهش می یابد . نتیجه تحقیق حاضر با یافته های آقایان حاتم قادری ۱۳۸۱ و کامران صداقت ۱۳۸۴ با عنوان متغیر های تبیین کننده قانون گریزی و قانون پذیری همسو می باشد. بطوریکه هر دو از محققین نشان داده اند بین اعتقادات دینی و مسئولیت پذیری مذهبی با قانون گریزی رابطه معنی داری وجود دارد به طوریکه هر چه میزان مسئولیت پذیری دینی شهروندان بالا باشد مقدار قانون گریزی آنان کمتر است .

نتایج حاصل از آزمون فرضیه ۲ نشان می دهد که بین دو متغیر مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان و قانون گریزی آنان همبستگی $r = 0.233$ با سطح معنی داری $p = 0.00$ وجود دارد و چون سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد . عبارت دیگر بین میزان مسئولیت های اجتماعی در دانش آموزان با گرایش به قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه میزان مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان بالاتر رود میزان گرایش به قانون گریزی آنها کاهش می یابد . یافته های حاضر با نظر سبحانی نژاد در رابطه با مسئولیت اجتماعی و پایبندی به قانون معتقد است «مسئولیت پذیری اجتماعی» میزان تعهد و حس تعلق فرد را نسبت به سایر افراد جامعه نشان می دهد. مسئولیت پذیری اجتماعی هر چند در ظاهر رفتاری است، همچون سایر رفتار های اجتماعی، اما در واقع این احساس تعهد و پایبندی به سایرین، مبتنی بر یک نگرش جامعه و همه جانبه است که احتمال وقوع رفتارهای مسئولانه و قانون گرایانه از سوی فرد بیشتر خواهد بود، در یک راستا و همسو می باشد.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه ۳ نشان می دهد که بین دو متغیر مسئولیت پذیری فرهنگی دانش آموزان و قانون گریزی آنان همبستگی $r = 0.16$ با سطح معنی داری $p = 0.754$ وجود دارد و چون سطح معنی داری بیشتر از ۰/۰۵ است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار نمی باشد . عبارت دیگر بین میزان مسئولیت های فرهنگی در دانش آموزان با گرایش به قانون گریزی آنان رابطه وجود ندارد. نتیجه تحقیق حاضر با یافته های میر فردی و همکاران ۱۳۹۴ تحت عنوان بررسی تاثیر فرهنگ شهروندی بر میزان گرایش به قانون گریزی (مورد مطالعه شهر یاسوج) همسو و در یک راستا است. یافته های میر فردی و همکاران نشان می دهد با افزایش شهر نشینی انواع ناهنجاری ها و آسیب های اجتماعی پدیدار می شود بی توجهی به قوانین شهرنشینی و رعایت نکردن حقوق شهروندی و گرایش به قانون گریزی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه ۴ نشان می دهد که بین دو متغیر مسئولیت پذیری سیاسی دانش آموزان و قانون گریزی آنان همبستگی $r = 0.17$ با سطح معنی داری $p = 0.738$ وجود دارد و چون سطح معنی داری بیشتر از ۰/۰۵ است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار نمی باشد . عبارت دیگر بین میزان مسئولیت های سیاسی در دانش آموزان با گرایش به قانون گریزی آنان رابطه وجود ندارد. نتیجه تحقیق حاضر با نظر گلاس در یک راستا و همسو می باشد که معتقد است فقدان روح همکاری و مشارکت سیاسی بین مسئولان مدرسه موجب انتقال این روحیه به شاگردان می شود و وحدت اجتماعی و سیاسی محیط مدرسه را که لازمه مشارکت جویی و مسئولیت پذیری است، خدشه دار می کند.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه ۵ نشان می دهد که بین دو متغیر مسئولیت پذیری مدنی دانش آموزان و قانون گریزی آنان همبستگی $r = 0.161$ با سطح معنی داری $p = 0.02$ وجود دارد و چون سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد . عبارت دیگر بین میزان مسئولیت های مدنی در دانش آموزان با گرایش به قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه میزان مسئولیت پذیری مدنی دانش آموزان بالاتر رود میزان گرایش به قانون گریزی آنها کاهش می یابد . نتیجه

تحقیق حاضر با یافته تحقیق چیکرینگ با عنوان ارتقا یادگیری مدنی و مسئولیت اجتماعی همسو می باشد او معتقد است دانشگاه ها و مدارس می توانند در آماده سازی دانش آموزان به عنوان شهروند اجتماعی مسئول و مدنی نقش کلیدی و مهم داشته باشند و همچنین نتایج پژوهش نشان داد که برای ارتقا یادگیری مدنی و مسئولیت اجتماعی می بایستی خواستار تغییرات اساسی در محتوای برنامه های درسی و عملکرد تعلیم و تربیت باشیم.

نتایج حاصل از فرضیه ۶ نشان می دهد که بین دو متغیر مسئولیت پذیری زیست محیطی دانش آموزان و قانون گریزی آنان همبستگی $r=0.310$ با سطح معنی داری $p=0.000$ وجود دارد و چون سطح معنی داری کمتر از 0.05 است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد. بعبارت دیگر بین میزان مسئولیت های زیست محیطی در دانش آموزان با گرایش به قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه میزان مسئولیت های زیست محیطی دانش آموزان بالاتر رود میزان گرایش به قانون گریزی آنها کاهش می یابد. نتایج تحقیق حاضر با نظر بیرهورف ۱۳۸۷ در یک راستا می باشد که محیط زیست و عناصر تشکیل دهنده آن چون منابع آبی، خاکی، هوای سالم و غیره همگی متعلق به همه انسان ها هستند و از این رو احساس مسئولیت و تعهد نسبت به سالم نگه داشتن آنها برای همگان ضروری است.

نتایج حاصل از فرضیه اصلی تحقیق نشان می دهد که بین دو متغیر مسئولیت پذیری دانش آموزان و قانون گریزی آنان همبستگی $r=0.173$ با سطح معنی داری $p=0.001$ وجود دارد و چون سطح معنی داری کمتر از 0.05 است نتیجه می شود همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد. بعبارت دیگر بین مسئولیت پذیری دانش آموزان با قانون گریزی آنان رابطه وجود دارد. یعنی هر چه مسئولیت پذیری دانش آموزان بالاتر رود قانون گریزی آنها کاهش می یابد.

نتایج تحقیق حاضر با یافته های اموتوساندرز ۱۹۸۵ همسو و در یک راستا می باشد او نشان می دهد که گرایش های توأم با همدلی با معیار مسئولیت اجتماعی ارتباط مثبت دارد. احساس مسئولیت پیش زمینه مهمی برای رفتار های اجتماعی مطلوب است.

۷. پیشنهادات

با توجه به اینکه بین مسئولیت سیاسی دانش آموزان و قانون گریزی آنها رابطه معناداری وجود ندارد پیشنهاد می شود که نظام آموزش و پرورش ضمن فراهم نمودن زمینه و بستر سازی مناسب برای مشارکت فعال سیاسی آنان در مدرسه را فراهم نمایند و دانش آموزان را به عضویت در انجمن ها و گروه های مدنی، سیاسی، مذهبی و فرهنگی تشویق نموده تا ضمن تقویت روحیه همبستگی و احساس مسئولیت سیاسی در برابر قواعد و قوانین جامعه در آنها نسبت به جامعه پذیری سیاسی آنها اقدام نمایند. پیشنهاد می شود برای ایجاد حس مسئولیت پذیری بیشتر در دانش آموزان مسولین نظام آموزش و پرورش با همکاری نظام خانواده موارد ذیل را مورد عنایت قرار دهند

الف - اعطای مسئولیت های متناسب با علایق و گرایش های دانش آموزان

ب - تشویق دانش آموزان به عضویت در گروه ها و انجمن ها در مدرسه

ج - استفاده از توانایی های بالقوه و بالفعل همه دانش آموزان در مدرسه و واگذار کردن مسئولیت به آنها

د - مقدم کردن بعد جامعه پذیری مدنی مدارس بر بعد آموزشی آنها

و- تربیت دانش آموزان برای تحمل دیگران و برگزاری جلسات بحث و انتقاد پیرامون مسائل جاری مدرسه با حضور دانش آموزان

ی - تاکید بر اردوهای دانش آموزی و عمق بخشیدن به تعامل سازنده و مثبت بین آنها

نظام آموزش و پرورش برای عمق بخشیدن به مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان و قانونمند کردن رفتار آنان می بایستی برنامه های درسی رشد دهنده مسئولیت پذیری اجتماعی را متناسب با سطح ادراک دانش آموزان اطلاعات لازم را پیرامون ماهیت جامعه، عناصر دخیل در آن، نقش انسان در حفظ و تداوم جامعه و انواع مسئولیت های اجتماعی در اختیار آنها قرار دهد.

پیشنهاد می شود آموزش و پرورش در کنار آموزش های رسمی و برنامه ریزی شده در زمینه های سیاسی، اخلاقی، زیست محیطی و اجتماعی به طور جدی برنامه ریزی کند و این موجب می شود که دانش آموزان افراد منضبط و قانونمند بشوند و بتوانند مشکلات جامعه را از طریق ایفای درست نقش خود برطرف کنند.

با توجه به نتایج حاصل از پژوهش مبنی بر رابطه معنی دار بین مسئولیت دینی و کاهش قانون گریزی در دانش آموزان، استفاده از نهاد های دینی و مذهبی در امر ترویج قانون پذیری بویژه از طریق شرکت دادن دانش آموزان در نماز جمعه، مساجد و نماز جماعت، اماکن دینی و مذهبی ضروری است که اولیاء پرورشی و علمای دینی دانش آموزان را به اجرای قانون ترغیب نمایند. چرا که تاثیر کلام معلمین پرورشی و علمای دینی در دانش آموزان بیشتر است.

منابع

- [۱] آدمیت، فریدون. ۱۳۵۱. اندیشه ترقی و حکومت قانون: عصر سپهسالار، تهران: خوارزمی.
- [۲] آرون، ریمون. ۱۳۸۶. مراحل اساسی اندیشه در جامعه شناسی، ترجمه باقر پرهام، تهران انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی
- [۳] آزاد ارمکی، تقی. ۱۳۷۹. آینده نگری، مردم تهران، نگرانی ها و آینده، تهران، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- [۴] افقی، نادر؛ صادقی، عباس. ۱۳۸۸. مطالعه تطبیقی ارزش ها و هنجارها و رابطه آنها با آنومی، مطالعه موردی دانشجویان ساکن در خوابگاه های دانشگاه گیلان، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوه دوم، شماره ۸، ص ۶۵-۱۰۶.
- [۵] آقابخشی، حبیب. ۱۳۷۹. نظریه های آسیب شناسی اجتماعی، جزوه، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- [۶] اقلیما، مصطفی. ۱۳۸۳. انضباط اجتماعی و نقش آن در پیشگیری از آسیب های اجتماعی، تهران: انتشارات سمت.
- [۷] ایزدی، صمد؛ شمامی عزیز. ۱۳۸۵. «ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت پذیری اجتماعی در فرایند جهانی شدن». فصلنامه مطالعات برنامه درسی، سال چهارم، ش ۱۵، صص ۶۰-۸۳.
- [۸] ایمان، محمد تقی؛ مرادی، گلرمداد و وجیهه جلائیان. ۱۳۸۹. «بررسی ارتباط بین مسئولیت اجتماعی جوانان و احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه شهر مشهد)»، مطالعات امنیت اجتماعی. جدید ۱۱: ۲۴-۱۳۹.
- [۹] ایمان، محمد تقی و جلائیان بخشنده، وجیهه. ۱۳۸۹. بررسی و تبیین بین مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی در بین جوانان شهر شیراز، نشریه جامعه شناسی کاربردی، سال بیست و یکم، شماره اول، بهار، صص ۱۹-۴۲.
- [۱۰] ایمانابی، ابراهیم. ۱۳۷۹. بررسی عوامل موثر به گرایش به قانون در میان دانشجویان دانشگاه تبریز، پایان نامه کارشناسی. دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز
- [۱۱] بیرهوف، هانس ورنر. ۱۳۸۷. رفتارهای اجتماعی مطلوب، ترجمه: رضوان صدقی نژاد، تهران: نشر گل آذین، چاپ دوم.
- [۱۲] بهرامی، فاطمه، ملکیان، حسین و عابدی، محمد رضا. ۱۳۸۵. بررسی و مقایسه راهکارهای افزایش مسئولیت پذیری در بین دانش آموزان دوره راهنمایی شهر اصفهان، فصلنامه آموزه، ش ۱۷، صص ۴۸-۴۵.
- [۱۳] بهتوتی، لادن. ۱۳۸۶. «مشارکت و مسئولیت پذیری در پرتو فعالیت های غیر رسمی»، رشد معلم، ش ۸، صص ۴۵-۴۷.
- [۱۴] پاشا صالح، علی. ۱۳۴۸. سرگذشت قانون، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
- [۱۵] پروین، لاری. ۱۳۷۴. روانشناسی شخصیت، ترجمه پروین کدیور و محمد جواد جواد، تهران، رسا.
- [۱۶] پیروز نیا، محسن. ۱۳۸۵. «آموزش و پرورش یکی از مهمترین آژانس های اجتماعی شدن»، مجله اینترنتی فصل نو www.fasleno.com
- [۱۷] تنهایی، ابوالحسن و عباسی اسفنجیر، علی اصغر. ۱۳۸۷. بررسی تاثیر اشتغال در فعالیت های روزمره بزهکارانه، مجله جامعه شناسی دانشگاه آزاد آشتیان ۱۳۸۷ شماره ۱۲، صص ۹-۲۷.
- [۱۸] چلبی، مسعود. ۱۳۸۹. جامعه شناسی نظم تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، تهران: نشر نی، چاپ پنجم.
- [۱۹] خاتمی، عیسی. ۱۳۷۷. راهکارهای نهادینه شدن قانون گرایی در فرهنگ عمومی، مجموعه مقالات، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- [۲۰] خشچیان، ژ؛ مهران، گ. و اکبر زاده، ن. ۱۳۸۹. بررسی مولفه های هوش هیجانی نظریه باز-ان در کتاب های درسی سال اول اول دوره متوسطه، اندیشه های نوین تربیتی، دوره ۶، شماره ۴.

- [۲۱] حاجیانی، ابراهیم و دیگران. ۱۳۷۹. بررسی جامعه شناختی الگوهای مشروعیت سیاسی در طبقه متوسط شهری، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- [۲۲] حریری، فاطمه. ۱۳۸۶. مقایسه احساس گناه، بلوغ اجتماعی و مسئولیت پذیری بین نوجوانان بزهکار و عادی شهر اهواز. پایان نامه ی کارشناسی ارشد روان شناسی عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز.
- [۲۳] جعفری طوسی، سیده زهرا. ۱۳۸۵. بررسی تاثیر آموزش مهارت های اجتماعی-هیجانی بر سازگاری اجتماعی دانش آموزان مقطع ابتدایی، پایان نامه کارشناسی ارشد روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه الزهرا.
- [۲۴] جلائی پور، حمیدرضا، جمال، محمدی. ۱۳۸۷. نظریه های متأخر جامعه شناسی، چاپ دوم، تهران، نشر نی.
- [۲۵] رایبینگتن، ارل و مارتین و اینبرگ. ۱۳۸۲. رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی. ترجمه رحمت اله صدیق سروستانی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- [۲۶] رحیمی، عزیزالله. ۱۳۷۷. پرورش حس مسئولیت پذیری و مشارکت جویی در نوجوانان و جوانان، تهران: نشر صالح، چاپ اول.
- [۲۷] رضایی، محمد. ۱۳۸۴. میزان، نوع و عوامل موثر بر قانون گریزی، مجله جامعه شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۳، ص ۴۹-۶۷.
- [۲۸] رفیع پور، فرامرز. ۱۳۸۶. سرطان اجتماعی فساد، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- [۲۹] رفیع پور، فرامرز. ۱۳۷۸. آنومی یا آشفتگی اجتماعی پژوهشی در زمینه آنومی در شهر تهران. انتشارات سروش.
- [۳۰] رضائی دیسفانی، علی. ۱۳۸۰. اثر بخشی آموزش مسئولیت پذیری به شیوه ی گلاسز بر افزایش بحران هویت دانش آموزان مقطع متوسطه شهر اصفهان. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ی مشاوره، دانشگاه اصفهان، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی
- [۳۱] روشه، گی. ۱۳۸۶. جامعه شناسی تالکت پارسوز، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران: انتشارات تبیان.
- [۳۲] سبحانی نژاد، مهدی و فردانش، هاشم. ۱۳۷۹. "مسئولیت پذیری اجتماعی در برنامه درسی کنونی دوره ابتدائی ایران"، تهران، مجله دانشگاه تربیت مدرس، دوره ۴، شماره ۱.
- [۳۳] سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه. ۱۳۹۳. روش های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: نشر آگه.
- [۳۴] سلطانی، ایرج. ۱۳۸۷. نقش آموزش و پرورش در تقویت وجدان و تعهد اجتماعی جوانان. رشد معلم، قسمت اول، ش ۱۴۸، صص ۴۳-۴۰.
- [۳۵] سلطانی، ایرج. ۱۳۷۹. نقش و تاثیر قانون گرایی در بهداشت روانی جامعه، مجموعه مقالات همایش نظم و دانش، تهران: معاونت اجتماعی ناجا.
- [۳۶] سیف، علی اکبر. ۱۳۸۴. روانشناسی پرورشی، روان شناسی یادگیری و آموزش، تهران، آگاه.
- [۳۷] شارف، ریچارد. اس. ۱۳۸۱. نظریه های مشاوره و روان درمانی، ترجمه مهرداد فیروز بخت، تهران، انتشارات رسا.
- [۳۸] شامانی، محمد علی. ۱۳۸۶. مدرسه بزهکاری نوجوانان را کاهش میدهد؟ فصلنامه رشد مشاور مدرسه، دوره ۳، شماره ۱، پاییز ۱۳۸۶.
- [۳۹] شربتیان، محمدحسن، میامی، حسن. ۱۳۹۱. تأملی بر فرایند جامعه پذیری مسئولیت اجتماعی جوانان. نشریه مهندسی فرهنگی. سال هفتم، شماره ۷۳ و ۷۴، ص ۷۱-۵۴. بهمن و زمستان ۱۳۹۱.
- [۴۰] شریعتمداری، علی. ۱۳۸۴. روانشناسی تربیتی. اصفهان: انتشارات مشعل.
- [۴۱] شفیع آبادی، عبدالله. ۱۳۷۲. نظریه های مشاوره و روان درمانی، تهران، نشر دانشگاهی.
- [۴۲] شیخی، محمدتقی. ۱۳۷۷. توسعه فرهنگی پیش نیاز قانون پذیری جامعه-تحلیلی جامعه شناختی، مجموعه مقالات همایش قانون و قانون گرایی و تاثیر آن بر فرهنگ عمومی پاییز ۱۳۷۷، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی ارومیه
- [۴۳] شیخی، محمدتقی. ۱۳۷۹. جامعه قانونمند زمینه ساز نظم روانی- اجتماعی (تحلیلی از دیدگاه جامعه شناسی)، مجموعه مقالات همایش نظم و دانش، تهران، معاونت اجتماعی ناجا.
- [۴۴] صالحی، مصطفی. ۱۳۷۸. عوامل و موانع قانون گرایی، فصلنامه فرهنگی و اجتماعی شورای فرهنگ عمومی، تهران وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- [۴۵] صداقت، کامران. ۱۳۸۳. بررسی نقش عوامل فرهنگی - اجتماعی موثر بر قانون گرایی و قانون گریزی شهروندان تبریز، دانشگاه تبریز.
- [۴۶] ضرابی، پروانه. ۱۳۸۴. بررسی عوامل موثر بر میزان قانون گرایی دانشجویان دانشکده علوم انسانی و اجتماعی. پایان نامه کارشناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز.

- [۴۷] عسکریان، مصطفی. ۱۳۸۵. جایگاه فرهنگ های قومی در تربیت شهروند، فصلنامه نوآوری های آموزشی، شماره ۱۷، سال پنجم.
- [۴۸] علی بابائی، یحیی و فیروز جانیان، علی اصغر. ۱۳۸۸. تحلیل جامعه شناختی عوامل موثر بر قانون گریزی. فصلنامه دانش انتظامی، سال یازدهم، شماره ۴.
- [۴۹] علیخانی، حسین. ۱۳۸۲. بررسی پیامد های قصد نشده (برنامه درسی پنهان) محیط اجتماعی مدارس دوره متوسط شهر اصفهان و ارائه راهکارهایی برای کاهش پیامد های منفی آن. رساله دوره دکتری، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- [۵۰] علیخواه، فردین. ۱۳۸۲. علل و عوامل قانون گریزی، تهران، نشریه انتخاب.
- [۵۱] علی وردی نیا، اکبر. ۱۳۷۵. میزان قانون ستیزی در استان مازندران، ارومیه، دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی استان آذربایجان غربی.
- [۵۲] فرامرز قراملکی، احد. نوچه فلاح، رستم. ۱۳۸۶. موانع رشد اخلاق حرفه ای در سازمان ها، تهران: ناشر: مؤسسه فرهنگی دین پژوهشی بشرا.
- [۵۳] فرهنگدیان، محمد. اسماعیلی، مجید، حاج آقالو، عباس. ۱۳۸۳. راهنمای تشکیل شورای دانش آموزی مجامع شورا و شیوه ثبت فعالیت ها، گروه برنامه ریزی، شورای دانش آموزی دوره ابتدائی، چاپ اول، تهران، انتشارات آزمون نوین.
- [۵۴] لطف آبادی، حسین. ۱۳۸۴. نقد نظریه های دغد اخلاقی پیازه و کولبرگ و باندورا و الگویی نو برای پژوهش در رشد اخلاقی دانش آموزان، فصلنامه نوآوری های آموزشی، ش ۱۱، سال چهارم، بهار.
- [۵۵] کردلو، منیره. ۱۳۸۷. بررسی عوامل موثر بر مسئولیت پذیری نوجوانان دبیرستانی در خانه و مدرسه (مورد مطالعه: دانش آموزان دبیرستان تهران)، تهران، مجله مشاور و مدرسه دوره ۴ شماره یک
- [۵۶] کلمز، بین. ۱۳۸۵. آموزش مسئولیت به کودکان، ترجمه پروین علی پور، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
- [۵۷] کلمن، جیمز. ۱۳۷۷. بنیاد های نظریه اجتماعی، تهران، نشر نی.
- [۵۸] کوزر، لوئیس. ۱۳۸۵. زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی
- [۵۹] گلستر، ویلیام. ۱۳۸۴. مدارس بدون شکست، ترجمه حسین ساده، تهران، انتشارات رشد.
- [۶۰] گولد، ج و کولب، و. ۱۳۷۶. فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه محمد جواد زاهدی مازندرانی، انتشارات مازیار، چاپ اول.
- [۶۱] گنجی، حمزه. ۱۳۷۶. روانشناسی رشد، تهران: انتشارات بعثت.
- [۶۲] گیدنز، آنتونی. ۱۳۷۴. جامعه شناسی ترجمه منوچهر صوری، تهران، نشر نی.
- [۶۳] ماهروی، ابوالحسن. ۱۳۸۱. حقوق و تکالیف شهروندی و قانون گریزی شهروندان، تهران، نشریه عدالت شماره ۱۵.
- [۶۴] محسنی، منوچهر. ۱۳۷۹. اطاعت از قانون در ایران، فصلنامه فرهنگ عمومی، شماره ۲۰، صص ۸۰-۶۱.
- [۶۵] مرادی، گلمراد. ۱۳۸۶. "رابطه سرمایه اجتماعی و سلامت روان در مهاجران"، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۶.
- [۶۶] معید فر، سعید. ۱۳۸۰. نابسامانی اجتماعی یا سازگاری عرفی، تهران: نشر کلمه.
- [۶۷] معین فر، سجاد. ۱۳۸۸. بررسی نقش عوامل جامعه شناختی موثر بر جامعه پذیری دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه های شهر ارومیه، پایان نامه کارشناسی ارشد، تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.
- [۶۸] موحد، م؛ صالحی، ر. و حسینی، م. ۱۳۹۰. مقایسه رابطه بین عوامل فرهنگی و میزان مسئولیت پذیری در میان نوجوانان شهر های بانه و قروه، همایش ملی مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان، شیراز، صص ۱۵۳-۱۳۶.
- [۶۹] موریس، جی. الیاس. ۱۳۸۰. یادگیری و آموزش مهارت های اجتماعی و عاطفی، مترجم: فرهنگدیان، تهران: موسسه فرهنگی انتشارات بینش.
- [۷۰] واحدی، شهرام. ۱۳۸۶. بررسی میزان رعایت قانون در بین اقشار مختلف استان آذربایجان غربی و عوامل موثر بر قانون گرای و قانون گریزی، ارومیه معاونت برنامه ریزی استانداری آذربایجان غربی
- [۷۱] موسوی ده موردی، علی. ۱۳۷۷. رابطه خوشنودی شغلی؛ انگیزه پیشرفت با سلامت روان و مسئولیت پذیری مربیان مرد. پایان نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- [۷۲] ممتاز، فریده. ۱۳۸۱. انحرافات اجتماعی، نظریه ها و دیدگاه ها، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- [۷۳] مومنی، پروین. ۱۳۷۹. قانون گریزی علل و عوامل آن، تهران، انتشارات وکالت شماره ۵.

- [۷۴] میرفردی، اصغر؛ مختاری، مریم؛ فرجی، فروغ و دانش‌پذیر، هومان. ۱۳۹۴. بررسی تأثیر فرهنگ شهروندی بر میزان گرایش به قانون‌گریزی (مورد مطالعه شهر یاسوج)، پژوهش‌های راهبردی مسایل اجتماعی ایران، دوره ۴، شماره ۲، پاییز ۱۳۹۴، ص ۱-۲۰.
- [۷۵] هریس، کلمز و بین، رینولد. ۱۳۷۹. آموزش مسئولیت به کودکان، ترجمه پروین علیپور، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
- [۷۶] یوسفی، علی؛ فرهودی زاده، مارینا و لشکری دربندی، مرضیه. ۱۳۹۰. فشار هنجار تعهد جامعه‌ای در بین جوانان ایرانی، همایش ملی مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان، شیراز، اردیبهشت، صص ۱۷۲-۱۵۴.
- [۷۷] ویسبورد، ر.، ۱۳۸۹. مدارس مورد نظر ما، ترجمه الهام امیر کیانی، نشریه الکترونیکی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، دفتر رشد تکنولوژی، شماره پنجم، تابستان، ص ۳۰.
- [۷۸] نظر سنجی از مردم تهران درباره چگونگی رعایت قانون. ۱۳۷۴. الف. مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.

- [79] Blackburn. R . 2007. The Sustainability Handbook; The Complete Management Guid to Achieving Social, Economic, and Environmental Responsibility, First published by Earth scan in the UK and USA, London.
- [80] Chebat, J, .1986. Social responsibility, locus of control and social class. The Journal of Social Psychology, Vol,126, pp556- 561.
- [81] Glenn , H.S & J .Nelson .1988. , “ Raising Self – Reliant Children in a self – Indulgent word :Seven Building Blocks For Developing Capable Young People , Rocklin ,CA prima and Communi Cation .
- [82] McCown, Tristan. 2009. Rethinking citizenship education: a curriculum for participatory democracy, Continuum International Publishing Group, India.
- [83] Mergler, A. S, .2007. Relationships between personal responsibility, emotional intelligence and self steem in adolescents and young adults .*The Australian Educational and Developmental Psychologist* , Vol.24, no.1, pp : 5-18.
- [84] Kakabadse, Andrew And Kalu N. 2009. Citizenship A Reality Far From Ideal, Cranfield University, UK And Auburn University, US , Published By Palgrave Macillan Palgrave Macmillan in the US is a division of St Martin's Press LLC, New York
- [85] Kohlberg, L, .1976. Moral stages and moralization: The cognitive developmental approach. Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues
- [86] Sklair. L and Miller. D . 2010. Capitalist globalization, corporate social responsibility and social policy Critical Social Policy
- [87] Turner. B and Rojek. C. 2001. Society and Culture: Principles of Scarcity and Solidarity, Published in association with Theory, Culture & Society, Nottingham Trent University SAGE Publications, london